

XANKİŞİYEVA ZƏHRA ƏLİBƏY
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbudov.134
zara-zara-1986@mail.ru

MÜASİR İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA C.R.R.TOLKİN
NƏSRİ VƏ POEZİYASI
Xülasə

Məqalədə fentezinin ayrıca bir janr kimi inkişaf edib, yayılmasında böyük rolu olan məhz bu janrı ingilis və dünya ədəbiyyatına gətirmiş ilk ingilis yazıçısı C.R.R. Tolkinin nəsrinə tədqiq olunur. Tolkin və onun davamçılarının uşaqlar üçün fentezi janrında yazdıqları əsərlər uşaq ədəbiyyatının “Qızıl dövrünə” təsadüf edir. Uşaq ədəbiyyatının bu dövründə yazılan dünyaca məşhur bu əsərlər uşaqların və böyüklərin rəğbətini qazanmışdır. Eyni zamanda, məqalədə “Üzüklərin hökmdarı” əsərində Tolkinin süni dil kimi elf dilini kəşf etdiyi də xüsusilə qeyd olunmuşdur. Tolkinin “Üzüklərin hökmdarı” əsərində özünün kəşf etdiyi süni elf dilinə maraq getdikcə artmağa başladı. Belə ki, İngiltərənin Briminqəm şəhərində yerləşən oğlanlar üçün məktəbdə bu dilin rəsmi dil kimi tədrisinə başlanılmışdır.

“Üzüklərin Hökmdarı” əsərinin mövzusu faniliklə ölümsüzlüyün mübarizəsi kimi göstərilmişdir. Bunu C.K.Roulinqin “Harri Potter” romanlar silsiləsinə də aid etmək olar. Roulinq özü müsahibələrinin birində etiraf edir ki, “Harri Potter” in mövzusu ölümə bağlıdır. Şər qüvvə kimi qeyd olunan Voldemortun da əsas məqsədi ölümü məhv edib, ölümsüzlüyü axtarır tapmaqdır.

Beləliklə, C.R.R. Tolkinin və C.K.Roulinqin birləşdirən ümumi cəhətlərdən biri də məhz əsərlərinin mövzusunun ölümə bağlı olmasıdır.

Açar sözlər: *C.R.R. Tolkin, uşaq ədəbiyyatı, Üzüklərin hökmdarı, elf, sehrli üzük.*

C.R.R. Tolkin orijinal təhkiyədən çıxış edərək bəhrələndiyi, xitab etdiyi qədim və Orta əsrlər dövrü miflər, əfsanələr, folklor nümunələrinə istinad edərək, əsərlərini müasir oxucunun zövqünə uyğun şəkllə salmış, qeyd etdiyimiz zamanla müasir dövrün vəhdətini yaratmışdır. Beləliklə, bəşər övladının yaratdığı, miflərin, folklor abidələrinin, babilistanlılar, misirlilər, yunanlara ... məxsus düşüncə tərzinin, xeyirlə şərin mübarizəsinin yeni dövrlə səsləşən yeni ədəbiyyat janrının – fentezi ədəbiyyatının yaradıcısı olmuşdur.

Con Tolkin və onun müasiri, “Narniya xronikaları”nın müəllifi Klayv Steyplz Luisin uşaqlar üçün yazdığı fentezi ədəbiyyatı nümunələri XX əsrin 60-70-ci illərində uşaq ədəbiyyatının Qızıl dövrünə təsadüf edir. Bu dövrdə Ursula Kroeber Le Guin (Ursula Kroeber Le Guin), Uiton Kollecinin professoru Maykl D.C.Drautu (Michael D.C.Drout) ingilis dilində yazılan ədəbi fentezinin ikinci böyük yazıçısı [5, s.47] adlandırmışdır), Syuzan Kuper (Susan Cooper), Lloyd Aleksandr (Lloyd

Alexander) və başqaları son onilliklərdə uşaqlar tərəfindən sevilən fentezi ədəbiyyatının müəllifləri kimi böyükklərin də hüsn-rəğbətini qazanmışdır.

Şərq ölkələri xalqlarının, xüsusilə qədim Misir və onun keşməkeşli tarixinin yaradıcılığına təsiri barədə Con Tolkin məktublarında maraqlı ideya və mühakimələrini söyləmişdir. “Tolkin Ensiklopediyası”nda həmin məktublardan verilən bəzi məqamlara yetirək. Tədqiqatçı Dey Deyvid yazır ki, Con Tolkin məktublarında Dundayn (Dunedain) sözünü işlədir. Bu söz “Qərbdən olan adam” mənasını verən məkanın və tayfanın adını bildirir; bu adamların saçları qara və gözləri boz rəngdə olmuşdur. Ədib məktubunda Şimal və Cənub krallıqlarının mübarizəsinin müqayisəsini verərək, eramızdan əvvəl dördüncü minilliyin sonlarında Yuxarı və Aşağı Misiri birləşdirmək üçün Misir fironlarının cəhdlərini özündə təcəssüm etdirdiyini qeyd edir. Eyni məktubunda Con Tolkin yazırdı ki: *“Elə fikirləşirəm ki, Qondorun (Cənub Krallığının) taxt-tacı elə Misirdəki kimi həddən ziyadə böyük idi, lakin bu taxt-tac qanadlarla pərçimlənmişdi... Şimal Krallığı bir diademi (yunan mənşəli diadem sözü Şərq ölkələrində padşah hakimiyyətinin işarəsi kimi gözəl və bahalı daş-qaşlarla bəzədilmiş çalmadır) vardır. Misirin Şimal və Cənub Krallıqları arasında olan fərqi məhz bu çalmadan bilmək olur”* [6, s.71].

Con Tolkinin “Üzüklərin hökmdarı” əsərində ən çox rast gəlinən sözlərdən biri də ədibin özünün kəşf etdiyi süni elf dilidir. Elflər bu dili sindarin, sadəcə olaraq qısa şəkildə “sind” dili kimi təqdim etmişlər. Lakin ədibin bu dillə bağlı elmi axtarışları onun “Üzüklərin hökmdarı” trilogiyasının yazılmasında bir növ açar rolunu oynamışdır. Ən maraqlısı budur ki, 2004-cü ildə “Üzüklərin hökmdarı” filminin son seriyası ekranlara buraxıldıqdan sonra elf dilinə maraq daha da artmışdır. Hətta Böyük Britaniyanın Birminqəm şəhərində fəaliyyət göstərən oğlanlar məktəbində ilk dəfə məktəblilərə rəsmi şəkildə elf dilinin tədrisinə başlanılmışdır.

Bu dilin əsasını qoyan Con Tolkin 1995-ci ildən başlayaraq elf dilinin quruluşunu fin dili ilə müqayisə etmiş, bu müqayisədə latın və yunan dillərindən müəyyən qədər fonetika və orfoqrafiyanın bir çox elementlərinə müraciət etmişdir. Ədib bu dildə danışan tayfaları təsvir edərkən bu dilin daşıyıcılarının eldarlar (cin, şeytanlar) və elflər (german-skandinav folklorunda sehrli xalq mənasını bildirir) olduğunu da qeyd etmişdir.

“Tolkin Ensiklopediyası”nda “yaradıcı müəllif, filoloq, tarixçi, folklorşünas, mifoqraf, coğrafiyaşünas, filosof və rəssam” kimi təqdim olunan Con Tolkinin və onun yaradıcılığının ayrı-ayrı məqamları barədə 218 səhifəlik əlifba sırası qısa annotasiya və təhlil verilmişdir. Deyvid Dey tərtib etdiyi “Tolkinin Ensiklopediyası: Tolkin dünyasını ruhlandıran tarix və mifologiya” adlı nəşrin giriş hissəsində vacib bir məsələyə toxunmuşdur: *“Bu kitabda (ensiklopediyada) qarşıya qoyulan əsas məqsəd Tolkinin ədəbi dünyasının qəhrəmanlarının – canilərinin, məxluqlarının, insanların və coğrafiyasının, eləcə də arxetipik mövzu, motivlərin təqdim və təhlilidir. Eləcə də onların digər xalqların və mədəniyyətlərin ədəbiyyatına, tarixinə müqayisəli şəkildə bağlılığın müəyyənləşdirilməsidir”* [6, s.12].

Araşdırıcı, Con Tolkindən sitat gətirərək onu da diqqətə çatdırır ki: “*Mən mifoloji ixtiranın, ədəbi yaradıcılığın sirrinin marağındayam*” [6, s.13]. Ədib oxucusuna müraciətlə məktubunda yazırdı: “*Mən erkən yaşlarımdan sevdiyim ölkənin (İngiltərənin) kasıblıq və rəzalət məngənəsində sıxılmışam və kədərlənmişəm ki, digər ölkələrin əfsanələrində axtarıb tapdıqlarımla müqayisədə keyfiyyət bir yana qalsın, heç bir dənə də olsun ingilis hekayətinə rast gəlməmişəm. Nə var yunanların, keltlərin, romalıların, germanların, skandinavların və finlərin olub, ingilislərin heç nəyi olmayıb...*” [6, s.12].

Bu baxımdan Con Tolkinin uşaqlar üçün yazdığı “Üzüklərin hökmdarı” epik nağıl-povestinin uşaq ədəbiyyatının yeni mərhələsində ən böyük arzusunun həyata keçirildiyini söyləmək olar. İngilis ədəbiyyatının bütöv mifoloji sisteminin yaradılmasında adını qeyd etdiyimiz əsərin məzmun-mündəricəsi belə bir boşluğun doldurulmasında müstəsna yeri ilə seçildi. Con Tolkinin yaratdığı bu əsər sözün əsl mənasında ən mürəkkəb və sehrli bir dünyanın fəthinə iz açdı.

Eramızın 449-cu ilində anqlo-sakson tayfalarının Britaniya torpaqlarını işğal edərkən məşhur “Beovulf” dastanının təxminən X-XI əsrlərdə, daha elmi mənbələrə əsasən 1010-cu ildə Temza çayının sahillərində yazıya alındığı iddia olunur. Ensiklopedik alim və ədib kimi Con Tolkin ingilis ədəbiyyatı tarixinin mifik və folklor ənənələrinin qovuşuğunda yaradılan bu epik dastanın həm mahir araşdırıcısı, həm də onun müasir ingilis dilinə tərcüməçisi kimi çıxış etmişdir. Ədib “Beovulf”un təsiri altında yazdığı “Hobbit”, “Üzüklərin hökmdarı” adlı kitablarında Orta əsrlər dövrünün bir çox məqam, hadisə və macərələrinin yeni ampulasını yaratmışdır. 1936-cı ildə o, anqlo-sakson ədəbiyyatına dair böyük əhəmiyyət kəsb edən yeni təhlil materialını çap etdirmişdir. Araşdırmada “Beovulf” epik dastanının tarixi, mədəni, lingvistik elementləri ilə yanaşı alimin elmi düşüncələrinin yeni platforması təqdim edilmişdir.

“Beovulf: Tərcümə və Ecəzkar hekayətlə birlikdə” (“Beowulf: A Translation and Commentary Together with a Sellic Spell”) adı ilə təqdim və nəşr edilən kitabı ədibin oğlu Kristofor Tolkin atasının ölümündən sonra – 2017-ci ildə çap etdirmişdir.

Con Tolkin “Beovulf” epik dastanını, “Kral Artur əfsanələri”ni və digər dünya ədəbiyyatının sənət abidələrinə istinadən mifik mündəricəli hekayətlərini nəşr etdirməzdən əvvəl onları öz övladlarına söyləmiş, ilk dinləyicilərin keçirdiyi hiss-həyəcanlarından doğan təəssüratla əsərlərinin kitab şəklində çapına qərar vermişdir.

Araşdırıcı Deyvid Deyin yazdığı kimi “*Söyləsəm, ortaya heç bir şey çıxmaz, C.R.R.Tolkin ingilis dilində ən böyük fentezi yazıçısı hesab edilir və “Üzüklərin hökmdarı” onun yaradıcılığının şah əsəridir*” [6 s.14].

Ədib məktublarının birində qeyd edirdi ki, “Üzüklərin hökmdarı” əsərinin əsas mövzusu ölümü, insanların ən böyük niyyətinin isə ölümdən qaçmasını məsələlərini özündə ehtiva edir. Əslində bu ifadəni faniliklə ölümsüzlüyün mübarizəsi mövzusu da adlandırmaq olar. Bir qayda olaraq fentezi janrında yazılan əsərlərdə və sehrli nağıllarda rast gəlinən sehrli üzükləri barmağına taxanlara onların gözəgörməzliyini və ölümsüzlüyünü təmin etdiyini söyləyirlər. Con Tolkinin

“Üzüklərin hökmdarı” əsərində idarəçi (“One Ring”), hökmdar üzük (“Ruling Ring”), eləcə də “İsildurun bəlası” (“Isildur’s Bane”) kimi mərkəzi süjet simvol və elementlərinə rast gəlirik. Lakin ədibin daha əvvəllər yazdığı “Hobbit” əsərində sehrli üzüyün (“a magic ring”) onu barmağına taxanların “gözəgörünməzliyi”nin təminatçısı olduğu aydın olur.

Coan Roulinqin etirafına görə “Harri Potter” romanlar silsiləsinin baş mövzularından biri ölümdür: *“Mənim kitablarım sözün geniş mənasında ölüm haqqındadır. Bu kitabın ilk səhifəsi Harrinin valideynlərinin ölüm xəbəri ilə açılır. Valdemortun əsas məqsədi ölümü məhv etməkdir və nəyin bahasına olursa olsun, elə hər bir kəs də bu fikirdədir, ölümsüzlüyü axtarıb tapmaq”* [13].

Əsərin adında da simvolik mənanı axtarıb tapmaq mümkündür. Əvvəla, qeyd edək ki, Renessans dövründə ingilis krallarına verilən “Henry” adı daha çox norman, yaxud norman-fransız dilində olan “Harry” sözündən alınmışdır. Bu söz isə norman dilində “hökmdar” mənasını verir. “Potter” sözü isə əslində Coan Roulinqin özünün etiraf etdiyi kimi uşaqlıq dostlarının və qonşularının soyadından götürülmüşdür. “Potter” sözü isə “dulusçu” mənasını verir. Bu sözün İngiltərənin 1066-cı ildə Norman işğalından sonra xüsusi ad kimi ingilisləşdiyi söylenebilir. Lakin Coan Roulinqin adın sevimli ad kimi qəhrəmanına verməsi şəkk-şübhə doğurmur.

Bununla belə, bir çox tədqiqatçılar, o cümlədən Miriam Lakrime “Harri Potter” kitablarının təhlili” adlı araşdırmasının “Onomastika” sərlövhəli 5-ci paragrafında kitabların mətnlərində rast gəlinən şəxs adlarının – obrazların, toponimlərin və atributların qısa təqdimatında maraqlı məsələlərə toxunmuşdur. O, Harri obrazı haqqında qeyd edir ki: *“Bu, eləcə də mənası açılmamış Henri deməkdir. Əsərin baş qəhrəmanı olan Harri “hökmdar”, “idarəçi” mənasını verir. “Potter” sözündə isə “potterfild” sözü ilə üst-üstə düşür, dilənçi və yetimlərin (Harri də yetimdir) dəfn olunduğu qəbiristanlıq mənasını bildirir...”* [7].

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayeva, Nigar. Azərbaycan və ingilis uşaq folklorunun janr xüsusiyyətləri: /filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı/ – Bakı, 2021. – 29 s.
2. Akimova, Elnarə. Uşaq ədəbiyyatının praktik imkanları: mətn və onun bədii təsir
3. Tolkin, C.R.R. Hobbit və ya oraya və geriye. / C.R.R.Tolkin. Tərcümə edəni: Rəfiqə Məmmədova. Bakı: “Qanun” nəşriyyatı, – 2018. – 320 s.
4. Yusifoğlu, R. Uşaq ədəbiyyatı. / R.Yusifoğlu. – Bakı: “Təhsil” nəşriyyatı, – 2002. – 268 s.
5. Drout Michael. Reings, Sword, and Monsters: Exploring Fantasy Literature. Recorded Books, LLC, 2006. 65 p.
6. Day David. An Encyclopedia of Tolkien. The History and Mythology that Inspired Tolkien’s World. San Diego. An Imprint of Printers Row Publishing Group, 2019. 318 p. //academia.edu/42783152/A...pdf

7. Лакриме Мириам. Анализ книг о Гарри Поттере. 07.01.2020//проза.py/https://www.proza.ru/2015/11/23/2067 pdf
8. <https://www.britannica.com/art/childrens-literature>
9. https://www.goodreads.com/author/show/656983.j_r_r_tolkien
10. www.representing.childhood.pitt.edu/pdf/archies.pdf
11. https://tolkienbystump.quora.com/Tolkien-s-1965-Interview?comment_id=1742286&comment_type=3
12. <https://www.goodreads.com/quotes/31272-i-do-not-love-the-bright-sword-for-its-sharpness>
13. Themes from Harry Potter. // harrypotter.fandom.com // pdf

РЕЗЮМЕ

ЗАХРА ХАНКИШИЕВА АЛИБЕК

В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПРОЗА И ПОЭЗИЯ ДЖ. Р.Р. ТОЛКИНА

В статье исследуется проза Дж. Р.Р. Толкина, первого английского писателя, который ввел в английскую и мировую литературу именно этот жанр, сыгравший большую роль в развитии и распространении фэнтези как отдельного жанра. Произведения Толкина и его последователей в жанре фэнтези для детей относятся к «Золотому веку» детской литературы. Эти всемирно известные произведения, написанные в этот период детской литературы, завоевали симпатии детей и взрослых. В то же время в статье Особо отмечается, что в «Властелине колец» Толкин открыл эльфийский язык как искусственный. Интерес к искусственному эльфийскому языку, который Толкин открыл сам в «Властелине колец», начал расти. Так, в школе для мальчиков, расположенной в Бримингеме Англии, началось преподавание этого языка как официального.

Тема произведения «Властелин колец» показана как борьба смертности с бессмертием. Его также можно отнести к серии романов Дж.К.Роулинга «Гарри Поттер». Сама Роулинг в одном из своих интервью признается, что тема «Гарри Поттера» связана со смертью. Основная цель Волан-де-Морта, также известного как сила зла, - уничтожить смерть и обрести бессмертие.

Итак, одним из общих черт, объединяющих Дж. Р.Р. Толкина и Дж.К. Роулинг, заключается в том, что именно тема этих произведений связана со смертью.

Ключевые слова: Дж.Р.Р.Толкин, детская литература, эльф, ВластелинКольца, волшебное кольцо.

SUMMARY

ZAHRA KHANKISHIYEVA ALIBAY

PROSE AND POETRY OF J.R.R.TOLKIEN IN MODERN ENGLISH LITERATURE

The paper studies the prose of J.R.R.Tolkien, the first English writer to bring the fantasy genre to English and world literature, who played a major role in the development and spread of fantasy as a distinct genre. The works of Tolkien and his followers in the genre of fantasy for children coincide with the "Golden Age" of children's literature. These world-famous works, written during this period of children's literature, won the affections of children and adults alike. At the same time, the article also specifically mentions Tolkien's discovery of Elvish as an artificial language in "The Lord of the Rings." Interest in the artificial Elvish language, which Tolkien discovered himself in "The Lord of the Rings", began to grow. Thus, a boys' school in Birmingham, England, began teaching it as an official language.

The theme of "The Lord of the Rings" is shown as the struggle between mortality and immortality. This can also be attributed to J.K. Rowling's "Harry Potter" series of novels. Rowling herself admits in one of her interviews that the theme of Harry Potter has to do with death. The main goal of Voldemort, who is mentioned as an evil force, is to destroy death and gain immortality.

So, one of the things that J.R.R.Tolkien and J.K. Rowling have in common is that the theme of their works deals with death.

Key words: *J.R.R. Tolkien, children's literature, The Lord of the Rings, elf, a magic ring*

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Qocayeva Leyla Elşad